

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

І. В. Гонтарева

**Оцінювання системної ефективності
функціонування і розвитку
промислових підприємств**

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

Гонтарева І. В.

Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств: монографія / І. В. Гонтарева. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. – 480 с. (Укр. мов.)

Визначено, що системна ефективність – це ступінь функціональної організованості довгострокового стійкого відтворення цілеспрямованого результату діяльності соціально-економічної системи, що дозволяє їй максимально використовувати й розвивати свій потенціал в активній взаємодії із зовнішнім середовищем. Обґрунтовано фактори системної ефективності та визначено склад показників кожного з них. Представлена структура оцінювання системної ефективності, яка представляє собою взаємозв'язок результативності, ресурсоємності, оперативності, якості потенціалу та функціональної організованості підприємства. Здійснено консолідацію показників системної ефективності функціонування й розвитку промислових підприємств з використанням методів аналізу ієрархій та імітаційного моделювання.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. Сутність категорії системна ефективність функціонування й розвитку підприємства	7
1.1. Методологічні аспекти дослідження системної ефективності	7
1.2. Онтогенез категорії «ефективність»	27
1.3. Аналіз соціально-економічного розвитку промислових підприємств України та Харківського регіону	46
1.4. Визначення системної ефективності	79
2. Результативність соціально-економічних систем	87
2.1. Підходи до вибору параметрів оцінки результату господарської діяльності	88
2.2. Процес об'єктивізації цілей	104
2.3. Методи визначення результативності	128
3. Ресурсоємність і ресурсовіддача	135
3.1. Економічні затрати виробництва та споживання	135
3.2. Методи калькулювання собівартості	143
3.3. Функціонально-вартісний аналіз	152
4. Оперативність	162
4.1. Своєчасність	163
4.2. Швидкодія системи	173
4.3. Стійкість циклів і процесів	187
5. Якість потенціалу як джерела ефективності функціонування підприємства	199
5.1. Якість трудового потенціалу підприємства	200
5.2. Техніко-технологічна база підприємства	208
5.3. Архітектоніка потенціалу	214
6. Функціональна організованість соціально-економічної системи	220
6.1. Погодженість підсистем і елементів	223
6.2. Актуалізація функцій	243
6.3. Дилема зосередження та лабільності функцій	249
6.4. Нейтралізація дисфункцій	253
7. Узгодження параметрів системної ефективності функціонування й розвитку підприємства	262
7.1. Структура системної ефективності функціонування й	

розвитку підприємства	262
7.2. Консолідація параметрів ефективності методом аналізу ієрархій	272
7.3. Консолідація показників системної ефективності на базі імітаційної моделі	286
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	318
ДОДАТКИ	350

ВСТУП

Оцінка ефективності рішень комплексних проблем, що супроводжують процеси функціонування та розвитку підприємства – найважливіше науково-практичне завдання, що безпосередньо зачіпає інтереси всіх прямих і непрямих учасників господарської діяльності. Відповідно до принципу необхідної різноманітності Ешбі, комплексним проблемам повинна відповідати комплексна методика розрахунків ефективності, без якої неможливе управління, орієнтоване на кінцевий результат.

Необхідність комплексного підходу до оцінки ефективності юридично закріплена в багатьох документах, починаючи з Лімської декларації прийнятої в 1977 році на Конгресі Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (INTOSAI - International Organization of Supreme Audit Institutions). Відповідно до цієї Декларації аудит ефективності повинен включати: а) перевірку результативності (effectiveness – дієвість), зокрема досягнення поставлених цілей; б) перевірку віддачі (efficiency – ефективність, продуктивність) від використаних матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів; в) перевірку дотримання вимог до організації оцінювання ефективності та витрат на отримання оцінки (economy – економічність). Методика аудиту повинна забезпечувати вимірювання та збір релевантної інформації, причинно-наслідковий аналіз факторів і результатів, синтез рекомендацій щодо підвищення ефективності господарської діяльності об'єкта оцінки. Питання комплексного вимірювання ефективності економіки і соціального прогресу постійно розглядаються в Економічній і Соціальній Раді Організації Об'єднаних Націй. Зокрема, в лютому 2011 року були розглянуті основні підсумкові ініціативи зроблені Францією в здійсненні висновків Комісії з вимірювання ефективності, яку очолили Нобелівські лауреати – Дж. Стігліц і А. Сен. Висновки стосувалися методичних підходів до вимірювання внутрішнього валового продукту, якості життя та стійкості розвитку в їх системному взаємозв'язку. Радою ООН була прийнята рекомендація про пропаганду доповіді Комісії і запропонованих в ньому заходів для їх реалізації на міжнародному рівні.

Положення Лімської декларації імпліційовані до законодавства України. Зокрема, до Бюджетного Кодексу України (ст. 26 і 113), Закон

України «Про Рахункову палату» № 315/96-ВР від 11.07.96 р. (із змінами) та Постанови Кабінету Міністрів Україну «Порядок проведення органами державної контрольно- ревізійної служби аудиту ефективності виконання бюджетних програм» № 361 від 25.03.2006 р (зі змінами). Постанова обов'язкова для всіх органів виконавчої влади, бюджетних організацій, суб'єктів господарювання державного сектора економіки, а також підприємств всіх форм власності, які виконують роботи за рахунок бюджетів всіх рівнів або використовують державне або комунальне майно.

Слід враховувати, що всі юридичні документи розглядають у більшій мірі правові та організаційні питання, і в них відсутній чіткий алгоритм визначення критеріїв ефективності та технологія їх оцінювання. Тим більше, що ефективність використання бюджетних коштів та ефективність господарської діяльності підприємства близькі, але нерівнозначні поняття для багатьох ситуацій. Частково ці питання розкриті в Методичних рекомендаціях щодо розроблення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого та регіонального рівня, що затверджені спільним Наказом Міністерства фінансів України, Національної академії наук України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства промислової політики України та Міністерства освіти і науки України за № 442/279/180/298/449 від 09.07.2003. В цих Методичних рекомендаціях запропоновані конкретні показники загального рівня ефективності, що розділені на три складові: а) науково-технічна ефективність; б) економічна ефективність; б) соціальна ефективність. Однак, і ці методичні рекомендації розглядають тільки окремі, хоча і досить складний аспект господарської діяльності – ефективність капітальних вкладень. Відповідно не в повній мірі опрацьована методологія інтегральної оцінки функціонування та розвитку підприємства.

При виборі критерію ефективності (як і в цілому при її оцінюванні) повинні бути дотримані наступні вимоги: а) відповідність мети операції; б) повнота відображення наслідків функціонування за даним критерієм; в) вимірність складових критерію; г) ясність фізичного, економічного та соціального змісту; д) мінімізація (ненадмірність) набору складових; е) чутливість до змін управляємих характеристик.

При дотриманні всіх вимог комплексна оцінка здобуває риси системності, а так як вона буде застосовуватися для управління підприємством, тобто соціально-економічною системою, то її слід розглядати як оцінку системної ефективності.

Розробкою різних аспектів системної ефективності займалися багато відомих учених, як в Україні, так і за кордоном. Серед сучасних авторів, чиї роботи вплинули на структуру та зміст даного дослідження можна виділити закордонних учених: : Ст. Бір, П. Друкер, К. Ерроу, Р. Каплан, Р. Коуз, Р. Лукас, М. Мейєр, Д. Норт, Д. Нортон, А. Сен, Д. Сінк, Р. Солоу, Дж. Стігліц, Р. Хол, Й. Шумпетер; російських учених: Г. Атаманчук, Ю. Глазьев, О. Ємельянов, А. Колмогоров, Дж. Лафта, Р. Нижегородцев, Г. Петухов; українських учених: О. Амоша, І. Булеєв, Я. Берсуцький, В. Геєць, Г. Добров, В. Заруба, М. Згуровський, Т. Клебанова, Р. Лепа, Ю. Лисенко, Г. Назарова, О. Олексюк, В. Семиноженко, В. Христіановський, О. Ястремська. Ними були отримані загальноновизнані значимі результати. Однак вирішені не всі проблеми й завдання, пов'язані з комплексною оцінкою господарської діяльності підприємства. Зокрема в літературі відсутній загальний похід до структуризації сукупності часткових показників. Можна виділити три групи підходів до комплексної оцінки господарської діяльності підприємства. До першої групи підходів відноситься опис оцінки ефективності як сукупності показників, яка в цілому дозволяє охоплювати всі найважливіші сторони функціонування підприємства. До другої групи підходів відноситься оцінка ефективності на основі єдиного узагальненого показника, що складається із сукупності часткових показників. У третю групу включені підходи, що представляють оцінку ефективності у вигляді моделі, зокрема, матричної або графічної. Недостатність аналітичного пророблення проблеми не тільки знижує якість рішень щодо управління поточною господарською діяльністю, але стримує вдосконалення методології самого економічного аналізу.

Не повністю вирішена одна з найбільш складних завдань оцінювання комплексної ефективності – параметричний аналіз. Під параметричним аналізом розуміється розподіл по рівнях організаційної ієрархії необхідної і достатньої сукупності показників, що характеризують необхідні властивості системи, спрямовані на досягнення головної мети. При цьому параметри мети й підцілей

можуть бути описані безліччю конкуруючих показників, породжуючи проблему вибору критерію. У результаті, виникає ситуація, що досить часто зустрічається на практиці, у якій усі виконавці досягли запланованих показників, а необхідної якості й ефективності функціонування та розвитку підприємства немає.

Метою даного дослідження є діагностика основних внутрішніх і зовнішніх факторів комплексної (системної) ефективності діяльності підприємства й формування стійкої структури системи показників і індикаторів, необхідних для прийняття управлінських рішень щодо досягнення завдань, що постали перед суб'єктом господарювання. Об'єктом дослідження є процеси комплексного оцінювання ефективності функціонування та розвитку підприємств, а предметом – оцінка системної ефективності розвитку промислових підприємств.

Монографія складається із семи глав. У главі 1 монографії розглянуті методологічні підходи до дослідження системної ефективності, показана сутність категорії «ефективність», обґрунтоване використання й представлена дефініція категорії «системна ефективність», виділені фактори й параметри системної ефективності.

У наступних главах 2-6 проведена деталізація окремих параметрів системної ефективності. У тому числі в главі 2 показана результативність як процес об'єктивізації й структуризації цілей підприємства. У главі 3 представлена ресурсоємність як параметр системної ефективності підприємства, який розглядається на основі функціонально-вартісного аналізу. У главі 4 проаналізована оперативність господарської діяльності підприємства у вигляді своєчасності відтворювальних процесів, швидкодії системи, стабільності циклів і процесів. У главі 5 виділена якість потенціалу як першоджерела ефективності функціонування підприємства. Якість потенціалу характеризується його архітектонікою, техніко-технологічною базою й людським капіталом підприємства. У главі 6 у якості параметра системної ефективності підприємстві наведена функціональна організованість, яка включає погодженість підсистем і елементів, актуалізацію функцій, дилему зосередження й лабільності функцій, нейтралізацію дисфункцій. Усі показники й індикатори, представлені в главах 2-6, представляють собою часткові оцінки системної ефективності діяльності підприємства. Вони

взаємодоповнюють один одного, що й дозволило в цьому розділі сформуванню багаторівневу структуру їх зв'язків, провести консолідацію часткових показників за допомогою методу аналізу ієрархій і імітаційного моделювання промислових підприємств.